

ZPRÁVA O STAVU NEZISKOVÉHO SEKTORU V ČESKÉ REPUBLICE V ROCE 2005

Celkové hodnocení expertní skupiny: 2,8

Úvod

Pro potřeby Zprávy o stavu neziskového sektoru v ČR v roce 2005 do neziskového sektoru zahrnujeme občanská sdružení, nadace, nadační fondy, obecně prospěšné společnosti, právnické církevní osoby, organizace se zahraničním prvkem a sdružení právnických osob. Do neziskového sektoru byly započítány i organizace, které jsou zřízeny veřejnou správou.

I. Právní prostředí

Hodnocení expertní skupiny: 3,1

I/1 a I/2 Registrace a provoz

Česká legislativa doposud nevyjasnila pojem „nezisková organizace“, což činí problémy jak při interpretaci obecných zákonů, které regulují i činnost neziskových organizací, tak při interpretaci zákonů specifických (např. zákon o DPH). Přesto lze říci, že legislativní rámec pro činnost neziskových organizací je v ČR v zásadě vymezen. Fungování (založení, provoz, likvidace) všech právních neziskových typů, které na území ČR působí, je ošetřeno speciálními zákony – zákon o nadacích a nadačních fondech, o obecně prospěšných společnostech, o sdružování občanů a zákon o církvích a náboženských společnostech. Zákon o dobrovolnické službě je využíván všemi těmito právními formami.

Tyto zákony různě detailně a konkrétně nastavují práva a povinnosti jednotlivých právních typů.

Legislativa vymezující činnost občanských sdružení, jichž je v neziskovém sektoru významná většina, je jen rámcová. To na jedné straně činnost občanských sdružení zjednodušuje, na druhé straně komplikuje jejich kontrolu veřejností. Registrace občanských sdružení je nenáročná a rychle proveditelná (občanské sdružení může být zaregistrováno během 10 dní). Registračním místem je Ministerstvo vnitra, na základě jehož rozhodnutí může občanské sdružení zahájit činnost. V letošním roce, na rozdíl od let minulých, Ministerstvo vnitra odmítá registrovat občanská sdružení, která podle stanov poskytují veřejně prospěšné služby za úplatu mimo okruh členské základny, případně pozastavuje jejich činnost. Problémem je též nedořešená likvidace občanských sdružení. Rada občanských sdružení v praxi končí svoji činnost, aniž by svůj zánik legislativně ošetřila a zajistila své vyřazení z evidence neziskových subjektů. Statistika neziskových organizací ČR pak není zcela průkazná.

Registrace dalších právních typů je pro jejich zakladatele náročnější (týká se zvláště nadací, nadačních fondů a obecně prospěšných společností). Lze však říci, že v poslední době se zkracuje dosud neúměrně dlouhé období (např. až 2 roky), během kterého probíhala registrace těchto právních subjektů u místně příslušných obchodních soudů.

I/3 Administrativní překážky

Neziskové organizace mohou v rámci zákona svobodně vykonávat svoji činnost. Stát a veřejná správa nevytvářejí legislativní překážky činnosti. Obtíže v činnosti neziskových organizací vznikají:

A) díky legislativně nevyjasněnému pojmu „nezisková organizace“, což se projevilo např. při aplikaci zákona o DPH, který komplikuje finanční řízení a administrativu NNO.

B) díky dlouhodobému neřešení legislativních kauz (např. zákon o sociálních službách ovlivňující činnost 90ti % neziskových organizací byl již přijat vládou, ale nebyl dosud schválen parlamentem a tedy nevstoupil dosud do praxe).

C) díky stále nedokončené, leč probíhající decentralizace veřejné správy - např. dosud nejsou vyjasněny povinnosti státu k neziskovým organizacím a kompetence regionální samosprávy.

I/4 Domácí právní základna

V České republice existuje pouze úzká a početně omezená skupina specialistů na legislativu neziskových organizací. Právní poradenství je dostupné v hlavním městě a v některých krajských městech. Na nižších regionálních úrovních je obtížně dosažitelné.

Právní aspekty činnosti neziskových organizací se vyučují na vysokých školách a univerzitách různého zaměření. Tato okolnost přispívá k poučenějšímu postoji veřejnosti. Výchova právníků specializovaných na tento sektor však zajištěna není.

I/5 Daně

Dotace, granty a dary neziskovým organizacím jsou podle zákona o daní z příjmů osvobozené od daní. Fyzické osoby a firmy mohou uplatnit odpočet poskytovaných darů ze základu daně. Stanovený limit možného odpočtu je nedostačující a k rozvoji dárcovství nemotivuje. Daňové prostředí v České republice komplikuje terminologicky a interpretačně nevyjasněný Zákon o daní z přidané hodnoty, který komplikuje a omezuje provoz a finanční řízení neziskových organizací, plátců DPH. Pozitivní skutečností je, že od DPH byly osvobozeny dary poskytované od individuálních dárců prostřednictvím mobilního telefonu.

Daňové asignace, tedy adresování 1 % ze zaplacených daní neziskové organizaci, nebyl dosud prosazen.

I/6 Vlastní příjmy

Legislativa neziskovým organizacím nebrání získávat finance prodejem zboží a služeb. Tyto aktivity však ani nepodporuje, v některých případech je zprostředkovaně limituje (viz I/1 a I/2 - změna v interpretaci zákona při registraci občanských sdružení).

II. Organizační základna

Hodnocení expertní skupiny: 3,2

II/1 Získávání podpory

Veřejnost stále ještě respektuje paternalistickou roli státu a očekává, že odpovědnost za naplnění jejích potřeb má právě stát a veřejná správa. Přesto si veřejnost uvědomuje, že neziskové organizace obecně její zájmy zastupují. Neziskové organizace se snaží získat přehled o potřebách společnosti, většinou však nemají kapacity pro marketingový průzkum konkrétních potřeb veřejnosti, respektive svých cílových skupin, a tyto potřeby často stanovují na základě kvalifikovaného odhadu.

II/2 Strategické plánování

Neziskové organizace jsou postupně nuceny strategicky plánovat, především v závislosti na požadavcích dárců z řad veřejné správy a EU (strukturální fondy). Obecně tak panuje v neziskovém sektoru povědomí o potřebnosti strategického plánování.

Definice poslání je podmínkou pro registraci všech neziskových právních typů. Ne všechny organizace však poslání definují jasně a srozumitelně. Ke zlepšení tohoto stavu dochází zejména v okruhu organizací, působících v oblasti sociální, a to díky standardům sociálních služeb, které i tento aspekt zohledňují.

II/3 Vnitřní struktura řízení

Neziskové organizace jsou ze zákona povinny v zakládajících dokumentech definovat řídicí strukturu své organizace, kompetence a povinnosti řídicího orgánu. V praxi se však tyto zásady často nedodržují. Kompetence, ale i povinnosti přesouvají statutární orgány na výkonnou složku. Členové statutárních orgánů nemají společenskou prestiž. Ve většině neziskových organizací chybí vedoucí pracovníci s řídicími dovednostmi.

Vymezené právní typy neziskových organizací jsou ze zákona povinny chovat se transparentně a zveřejňovat své výroční zprávy, včetně zprávy o hospodaření. Ne všechny organizace, na které se zákon vztahuje, tyto povinnosti plní. Na druhé straně řada občanských sdružení, i když to není jejich povinnost, pravidelně zveřejňuje výsledky svých aktivit. Veřejnost (příznivci, dárci, podporovatelé) tak v zásadě mají možnost ověřit, jak efektivně neziskové organizace využívají jejich dary a příspěvky.

II/4 Zaměstnanci neziskových organizací

Klíčové neziskové organizace mají stálé zaměstnance. Ne vždy mají tito zaměstnanci pevně stanovený popis práce, což souvisí i s postupným zaváděním strategických plánů. Pracovníci jsou často zaměstnáváni na dobu trvání projektu. S lidskými zdroji začínají neziskové organizace pracovat na základě vnějšího tlaku veřejné správy a EU (strukturální fondy). Obecně v neziskovém sektoru chybí manažeři neziskových organizací.

Neziskové organizace spolupracují s dobrovolníky, ojediněle mají neziskové organizace systematicky zpracované databáze dobrovolníků. Na základě zákona o dobrovolnické službě se připravě a vzdělávání dobrovolníků věnují akreditovaná dobrovolnická centra.

II/5 Technická vybavenost

V České republice existují finanční zdroje na technické vybavení kanceláří (granty, dary komerčních subjektů), i když nejde o vybavení špičkové. Téměř 90 % neziskových organizací má zajištěn přístup k počítači a může komunikovat prostřednictvím internetu. Pokud nemají neziskové organizace vlastní vybavení, mohou využít síť knihoven, které uživatelům umožňuje přístup k internetu.

III. Finanční zajištění

Hodnocení expertní skupiny: 2,8

III/1 Domácí podpora

Neziskové organizace získávají většinu finančních prostředků z domácích zdrojů. Nejvíce finančních prostředků do neziskového sektoru plyne z veřejných rozpočtů, dále pak z firem, nadací a od individuálních dárců. Podpora jednotlivých dárců není jen finanční, především firemní dárci poskytují neziskovým organizacím výrobky a služby se slevou nebo zdarma.

Tempo rozvoje v oblasti firemního dárcovství stagnuje. Příčin je více. Nejzávažnější je odmítavý přístup médií k prezentaci firem jako dárců. Média to považují reklamou, která by se měla platit. Dále je to také polarizace národní ekonomiky, kdy postupně malý počet velkých firem bohatne a mnoha malým firmám a podnikatelům se snižují zisky.

Firmy, především ty velké, na základě trendů směřují k vytvoření konceptu společenské odpovědnosti firem. Růst počtu firemních nadací ale dále neroste.

Nadace nejsou silným a stabilním finančním zdrojem pro ostatní neziskové organizace. Jejich nadační jmění je obecně nízké. Nadace získávají finanční prostředky u stejných dárců jako ostatní neziskové organizace.

Firmy upřednostňují podporu neziskových organizací formou sponzoringu (smlouvy o reklamě – zisk musí neziskové organizace podle zákona zdanit). Finanční dary jako takové (pro neziskové organizace zproštěny od daňové povinnosti) jsou poskytovány v daleko menší míře.

Postupně se rozvíjí i dobrovolnictví. Nejvýznamnějším problémem v této oblasti jsou stále chybějící dovednosti neziskových organizací s dobrovolníky pracovat a řídit je.

Nejméně významným finančním zdrojem pro většinu neziskových organizací v ČR jsou individuální dárci. Alarmující je, že neziskové organizace v budoucnu nepočítají s dary od neanonymních individuálních dárců – spoléhají především na veřejné rozpočty a firmy.

III/2 Diverzifikace

Diverzifikace finančních zdrojů v rozpočtech neziskových organizací existuje ve smyslu počtu zdrojů. Většinou mají neziskové organizace 3 – 4 zdroje. Problémem je jejich poměr z hlediska objemu. Většinou převládá jeden, nanejvýš dva zdroje, které činí až přes 75% všech finančních příjmů.

Neziskové organizace mají finanční zajištění na několik měsíců, maximálně na jeden rok. Převážná většina neziskových organizací nevytváří finanční rezervy. Neziskové organizace, které jsou financovány převážně z dotací grantů mají finanční zajištění časově limitované. Organizace, jejichž členové platí pravidelné příspěvky, jsou stabilnější.

III/3 Systémy finančního řízení

Finanční řízení v neziskových organizacích většinou není systémově vyřešeno. Souvisí to s nedostatkem ekonomů a finančních manažerů v neziskovém sektoru. Problémem jsou rostoucí nároky na finanční řízení vyplývající z grantů veřejné správy, strukturálních fondů EU a zákona o DPH.

Česká legislativa nařizuje povinnost finančního auditu u části neziskových organizací. Ty, které tuto povinnost nemají určenou ze zákona, považují finanční audit za nadstandard.

Výroční zprávy má povinnost vydávat ze zákona část neziskových organizací, neuspokojivé je ale jejich zveřejňování. Špatná dostupnost výročních zpráv negativně ovlivňuje transparentnost a důvěryhodnost těchto subjektů.

III/4 Fundraising

Fundraising je stále více považován za nutnost. Neziskové organizace při fundraisingu počítají jen s některými skupinami dárců. Individuální dárcovství směrem k neanonymním dárcům není dostatečně rozvíjeno. Organizace spíše využívají členské příspěvky a příjmy z veřejných sbírek.

Většina neziskových organizací považuje svůj fundraising za nedostatečný. Příčinou je většinou nedostatečná úroveň celkového řízení a z toho nevyjasněné procesy v organizaci. Jednou z klíčových příčin neuspokojivého stavu fundraisingu je nedostatečné fungování správních rad. Správní rady neplní svoji základní povinnost – zajištění finančních prostředků pro organizaci a tyto povinnosti přesouvají na výkonnou složku.

III/5 Vlastní příjmy

Většina neziskových organizací se snaží doplňovat svoje portfolio finančních zdrojů i o vlastní příjmy. Jde většinou o prodej služeb a výrobků, za které si však některé organizace (především ze sociální a zdravotní oblasti) účtují minimální částky. Negativně se projevují chybějící dovednosti v oblasti finančního a marketingového řízení. Omezující je pro občanská sdružení nový výklad zákona o sdružování, kdy Ministerstvo vnitra ČR nepovoluje novým občanským sdružením poskytovat veřejně prospěšné služby za úplatu.

Veřejná správa nakupuje služby od neziskových organizací formou dotací a grantů. V tomto procesu jsou ale zpravidla zvýhodněny příspěvkové organizace, které jsou řízeny subjekty veřejné správy a mají každoročně jisté finanční prostředky přímo z veřejných rozpočtů.

IV. Prosazování zájmů NNO

Hodnocení expertní skupiny: 2,3

IV/1 Spolupráce s vládou, centrálními a místními úřady a samosprávami

Na centrální úrovni je komunikace mezi veřejnou správou a neziskovými organizacemi ošetřena. Neziskové organizace jsou zastoupeny v poradních orgánech centrálních úřadů (ministerstva) a v poradním orgánu vlády ČR (Rada vlády pro nestátní neziskové organizace). I na nižších regionálních úrovních se s neziskovými organizacemi počítá, např. při komunitním plánování, při vytváření regionálních rozvojových strategií atd. Neplatí to však obecně ve všech regionech. Dá se však říci, že kraje již zpravidla mají vypracované grantové strategie a pravidla podpory neziskových organizací, zatímco malá města systémově nepracují a jejich podpora je nahodilá a improvizovaná.

Společné projekty realizuje veřejná správa s neziskovými organizacemi jen v určitých oblastech (zejména romská, protidrogová, komunitní problematika, otázka menšin, lidská práva). V dalších oblastech (zvláště oblast sociální a zdravotní) je veřejná správa objednatelem služeb, které neziskové organizace poskytují.

Stále se rozvíjí program „Místní Agenda 21“, který počítá s neziskovými organizacemi jako s odbornými partnery a aktivní skupinou veřejnosti.

IV/2 Aktivity za účelem společensko-politických změn

Neziskové organizace vedly v minulosti kampaně za řešení dílčích společensko-politických problémů v různých oborech činnosti (např. dětská práva, domácí násilí, prevence onkologických onemocnění, dopravní řešení obchvatů měst). Výsledky kampaní jsou různé, vždy však došlo alespoň k posunu v řešení daného problému.

IV/3 Politický lobbying

Lobbying je veřejností obecně vnímán negativně. Neziskové organizace obecně nevnímají lobbying jako svoji prioritu a nemají v této oblasti jasně vypracovanou strategii. Nicméně si uvědomují, že v určitých situacích je lobbying nezbytný. V ČR existují silné zájmové skupiny, které dovedou lobbying efektivně využívat. Tradičně jsou to ekologicky zaměřené organizace a nově organizace působící v oblasti sociální a zdravotní. Příkladem je projednávání zákona o sociálních službách ve vládě a jeho zařazení do programu parlamentu, nebo v některých krajích prolobbování finanční pomoci veřejné správy na zálohování evropských projektů.

IV/4 Prosazování právních reforem

Neziskové organizace silně pocítují potřebu kvalitního právního rámce vymezujícího činnost neziskových organizací. V rámci oboru nebo regionu jsou neziskové organizace schopny kooperovat na prosazení právní normy. Jde zejména o koalici sociálních neziskových organizací spolupracující na prosazení zákona o sociálních službách a o koalici neziskových organizací, která pracuje na připomínkování vznikajícího občanského zákoníku. Tyto činnosti jsou v rámci neziskového sektoru morálně i finančně podporovány. Např. Nadace Via realizuje grantový program, který podporuje neziskové organizace spolupracující na občanském zákoníku.

V. Poskytování služeb

Hodnocení expertní skupiny: 2,3

V/1 Rozsah zboží a služeb

Diversifikace poskytovaných služeb je dostatečná. Neziskové organizace poskytují služby v různých oborech – zdravotnictví, sociální oblast, vzdělání, pomoc při přírodních katastrofách, životní prostředí, kultura, obnova památek, práce s mládeží ve volném čase, lidská práva atd. Většina těchto služeb je i na vysoké profesionální úrovni. Kvantita a kvalita služeb není ve všech regionech ČR stejná.

V/2 Reakce na potřeby společnosti

Z větší části reagují neziskové organizace na viditelné potřeby společnosti a trhu. Tyto potřeby jsou však často spojovány s prioritami, které vyhláší veřejná správa a strukturální fondy EU. Samy neziskové organizace si situaci na trhu zjišťují intuitivně a začínají intenzivně sledovat a vyhodnocovat zpětnou vazbu.

V/3 Příznivci a klienti

Služby, které mají jasný charakter veřejné prospěšnosti, jsou nabízeny široké veřejnosti (především sociální a zdravotní oblast, volnočasové aktivity).

V/4 Návratnost nákladů

Obecně mají neziskové organizace nedostatek dovedností v oblasti marketingu. Význam marketingu sílí až v posledních letech a neziskové organizace si jeho význam uvědomují. Kvalita marketingových dovedností (zjišťování poptávky na trhu, kalkulace cen, vytváření rozpočtů a kalkulace návratnosti nákladů) je velmi nevyrovnaná.

V/5 Podpora a uznání vlády

Veřejná správa proklamativně oceňuje služby neziskových organizací, ale neuvědomuje si skutečnou hodnotu, kterou neziskové organizace přináší společnosti. Veřejné správě nezáleží na rozvoji neziskového sektoru, jde jí jen o nákup služeb. Nakupování probíhá formou dotací a grantů.

Ocenění neziskových organizací se mění v závislosti na regionu.

VI. Infrastruktura

Hodnocení expertní skupiny: 2,9

VI/1 Podpůrné a informační organizace

V ČR existují informační a podpůrné organizace, není však vytvořena síť, která by rovnoměrně pokrývala celou republiku. Dostupnost služeb je tak pro organizace ze vzdálenější regionů ztížena. Servisní organizace poskytují služby většinou za úplatu.

VI/2 Domácí grantové organizace

České nadace udělují granty k realizaci domácích projektů podle svých priorit. Tyto priority si určují na základě vlastního rozhodnutí. Často diskutovaným tématem je právě určení těchto priorit ve vztahu k potřebám občanské společnosti.

Domácí nadace jsou mladé a za krátkou dobu své existence dokázaly jen zcela výjimečně vytvořit významné finanční fondy (nadační jmění) na grantování. V ČR existuje omezený počet mecenášských a firemních nadací.

VI/3 Koalice neziskových organizací.

Všeoborová koalice neziskových organizací existuje, má omezený počet členů a nezastupuje tak neziskové organizace jako sektor. Dobře fungují desítky oborových a regionálních koalic. Existuje poradní orgán vlády Rada vlády pro nestátní neziskové organizace, jehož prostřednictvím mohou neziskové organizace prosazovat svoje zájmy.

VI/4 Školení

Existuje dostatečná nabídka školení a poradenství pro neziskové organizace. Jejich kvalita je však nevyrovnaná a pro mnoho neziskových organizací jsou finančně nedostupné. Školení probíhají především v Praze a velkých městech, ale vzhledem k velikosti ČR je takto zajištěn přístup pro zájemce z celé republiky. Neziskové organizace si uvědomují potřebnost sebevzdělávání, často jim však chybí finanční prostředky. Tato situace se poslední dobou zlepšuje díky evropským grantovým programům zaměřeným na vzdělávání.

VI/5 Mezioborová partnerství

Mezioborová partnerství vznikají a rozvíjejí se zejména pod vlivem evropských fondů a programů (partnerství je zde jednou z významných priorit). I když jsou tyto trendy v poslední době výrazné, partnerství jsou často vnímána jako formální povinnost. Zástupci z rozdílných sektorů si ještě zcela neuvědomují výhody těchto partnerství.

VII. Vnímání veřejnosti

Hodnocení expertní skupiny: 2,6

VII/1 Sdělovací prostředky

Sdělovací prostředky četně informují o aktivitách neziskových organizací. Mediální sdělení jsou většinou neutrální, pokud se objevuje hodnocení, tak vyznívá spíše pozitivně. Mediální soustředění na negativní kauzy jsou ojedinělá. Vstupy se převážně objevují v regionálních médiích a soustřeďují se na místní události. Z veřejnoprávních médií věnuje neziskovým organizacím mimořádný prostor Český rozhlas. Další veřejnoprávní médium – Česká televize – odkazuje na neziskovou problematiku více na svém méně sledovaném kanále.

V médiích je poskytován prostor pracovníkům neziskových organizací jako expertům na konkrétní problematiku. Média celoplošně neinformují o podpoře firemních dárců, považují to za placenou reklamu.

VII/2 Vnímání neziskových organizací veřejností

Veřejnost chápe význam neziskových organizací pro společnost. Tento posun nastal především po celosvětových katastrofách a po rychlé pomoci neziskových organizací postiženým oblastem. Veřejnost pozitivně vnímá zejména konkrétní organizace, které jsou propagovány v médiích a ty, které zná ze svého prostředí (regionální organizace). Známé jsou zejména organizace, které pořádají veřejné sbírky. Veřejnost nejasně vnímá obecné vyjádření „nezisková organizace“.

VII/3 Vnímání neziskových organizací vládou a podniky

Neziskové organizace jsou proklamativně veřejnou správou označovány za partnery a spolupracovníky, v praxi však stále nejde o rovnocenný vztah.

Zejména zahraniční a větší domácí firmy počítají s neziskovými organizacemi ve svých koncepcích sociální zodpovědnosti (corporate social responsibility) a jejich prostřednictvím řeší podporu určitých témat nebo regionů. Spolupráce s neziskovými organizacemi je dobrou firemní vizitkou, ale zdaleka není standardní součástí firemní kultury.

VII/4 Vztahy s veřejností

Neziskové organizace stále silněji vnímají význam public relations jako podmínku jejich trvalé udržitelnosti. Oslovují veřejnost a propagují svoji činnost. Problémem je, že neziskové organizace se často nemohou public relations intenzivně a systematicky věnovat, protože jim chybí lidské a finanční zdroje. Ne vždy dovedou sdělit záměry svých organizací tak, aby jim veřejnost porozuměla a mohla jim poskytnout podporu.

VII/5 Samoregulace

Klíčové neziskové organizace mají stanovena etická pravidla a standardy služeb, která zveřejňují ve svých informačních a propagačních materiálech. Podobně je tomu i s výročními zprávami.

V prosinci 2005 zpracovalo ICN, o. p. s. ve spolupráci s Nadací Auxilia pro USAID.